

ШАРЛАЙ
Наталія Миколаївна,
викладач кафедри фізіології,
Українська медична
стоматологічна академія
natasharlay38@gmail.com
(м. Полтава)

**НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ ПРОФЕСОРА
П.Р. СЛЬОЗКІНА З РОЗВИТКУ ВІТЧИЗНЯНОЇ АГРОНОМІЇ
НАПРИКІНЦІ ХІХ – НА ПОЧАТКУ ХХ СТ.**

У статті розглядаються провідні аспекти науково-педагогічної діяльності професора П. Р. Сльозкіна з розвитку вітчизняної агрономії. Метою статті є комплексний аналіз науково-організаційної та педагогічної діяльності професора П.Р. Сльозкіна, обґрунтування його внеску в розвиток вітчизняної сільськогосподарської науки наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. Вирішення поставленої мети досягнуто шляхом вирішення таких завдань: проаналізувати основні віхи життєвого та творчого шляху Петра Родіоновича Сльозкіна, та систематизувати фактори, що визначили становлення його як вченого і особистості; охарактеризувати основні досягнення вченого у різних галузях науки та класифікувати його основні публікації; вивчити специфіку діяльності П.Р. Сльозкіна як викладача та суспільного діяча. В результаті проведеного історико-теоретичного дослідження наведено основні наукові праці Сльозкіна Петра Родіоновича за напрямками відповідно до галузі дослідження (рослинництво, ґрунтознавство, організація сільськогосподарської науки, методологія науки, агрономія, методологія аграрної та економічної освіти, історія сільського господарства і сільськогосподарської науки). В процесі аналітичного пошуку встановлено необхідність трансформації ідей дослідника в нинішніх умовах розбудови аграрного сектору України.

Ключові слова: ґрунтознавство, сільськогосподарська освіта, «метод ізоляції», аграрна наука, викладацька діяльність, аграрний потенціал.

**SCIENTIFIC-PEDAGOGICAL ACTIVITY OF THE PROFESSOR
P.R. SLEZKIN ON THE DEVELOPMENT OF DOMESTIC AGRONOMY
AT THE END OF 19 – EARLY 20th CENTURIES**

Professor P.R. Slyozkin scientific-pedagogical activity leading aspects on home agronomy development are discussed in the article. The article aim is Professor P.R. Slyozkin scientific-organizational and pedagogic activity complex analysis, his contribution and backgrounding. In home agronomy development at the 19-th century end – the 20-th century beginning. The established aim solving was achieved by following tasks solving: to analyze Pyotr Radionovich Slyozkin life and artistic pathway (way) main stages and to write the factors determining his becoming a scientist and personality in a system; to characterize the scientist major achievement in science various areas as well as to classify his main publications; to study P.R. Slyozkin activity specificity as a teacher and public activist. Slyozkin Pyotr Radionovich main scientific works on directions correspondingly to the investigation area (plants growing, soil science, agricultural science organization, science methodology, agronomy, agrarian and economic education methodology, agriculture history and agricultural science history) were given as a result of the historical-theoretical investigation performed. The necessity to transform the investigator ideas under Ukraine agrarian sector development modern conditions was established during analytical search process.

Key words: soil science, agricultural education, agrarian science, teaching, agrarian potential.

**НАУЧНО-ПЕДАГОГИЧЕСКАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ ПРОФЕССОРА
П.Р. СЛЕЗКИНА ПО РАЗВИТИЮ ОТЕЧЕСТВЕННОЙ АГРОНОМИИ
В КОНЦЕ XIX – НАЧАЛЕ XX СТ.**

В статье рассматриваются ведущие аспекты научно-педагогической деятельности профессора П.Р. Слезкина по развитию отечественной агрономии. Целью статьи является комплексный анализ научно-организационной и педагогической деятельности профессора П.Р. Слезкина, обоснование его вклада в развитие отечественной сельскохозяйственной науки в конце XIX – начале XX в. Решение поставленной цели достигнута путем решения следующих задач: проанализировать основные вехи жизненного и творческого пути Петра Родионовича Слезкина, и систематизировать факторы, определившие становление его как ученого и личности; охарактеризовать основные достижения ученого в различных областях науки и классифицировать его основные публикации; изучить специфику деятельности П.Р. Слезкина как преподавателя и общественного деятеля. В результате проведенного историко-теоретического исследования приведены основные научные труды Слезкина Петра Родионовича по направлениям в соответствии с областью исследования (растениеводство, почвоведение, организация сельскохозяйственной науки, методология науки, агрономия,

методологія аграрної та економічного освіти, історія сільського господарства та сільськогосподарської науки). В процесі аналітичного пошуку встановлено необхідність трансформації ідей дослідника в нинішніх умовах розвитку аграрного сектору України.

Ключові слова: *педоговідування, сільськогосподарське освітування, «метод ізоляції», аграрна наука, педагогівська діяльність, аграрний потенціал.*

На сучасному етапі розвитку України, як держави зростає зацікавленість дослідників до історії науки, культури, суспільства взагалі, зокрема й діяльності та творчості вчених, які самовіддано працювали на благо народу та залишили після себе неоціненну спадщину. Саме тому актуальною є потреба використання нагромадженого історичного досвіду впливу науки на стан і розвиток вітчизняної агрономії. Зважаючи на те, як Сльозкіна Петра Родіоновича бачили свого часу видатні особистості, вчені-аграрники, про діяльність яких не було інформації через забуття, зумисне замовчування, а то й зарахування їх до ворожого табору [5, с. 28].

В останні роки особистість професора П.Р. Сльозкіна (1862–1927) досліджували вітчизняні вчені: Вергунов В.А., Носко Б.С., Сиченко І.А. та інші [1; 4; 5]. В той же час фактично не розкритими залишаються специфіка діяльності професора П.Р. Сльозкіна як викладача, педагога та суспільного діяча. Саме вирішенню цієї проблеми присвячено наше дослідження.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є комплексний аналіз науково-організаційної та педагогічної діяльності професора П.Р. Сльозкіна (1862–1927), його внеску в розвиток вітчизняної сільськогосподарської науки наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст.

Завдання дослідження:

- проаналізувати основні віхи життєвого та творчого шляху Петра Родіоновича Сльозкіна, та систематизувати фактори, що визначили становлення його як вченого і особистості;
- охарактеризувати основні досягнення вченого у різних галузях науки та класифікувати його основні публікації;

- вивчити специфіку діяльності П.Р. Сльозкіна як викладача та суспільного діяча.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Народився П.Р. Сльозкін 10 серпня 1862 р. у Москві. Упродовж 1874–1881 рр. навчався на механічному відділенні Московського реального училища, а у 1881–1885 рр. – на сільськогосподарському відділенні Петровської землеробської та лісової академії, де у 1885 р. отримав ступінь кандидата сільського господарства [1, с. 180; 2, с. 60–62].

На становлення майбутнього вченого важливий вплив мав досвід, здобутий ним під час закордонних стажувань та навчань. Упродовж 1886–1887 рр. досліджував культуру бавовників у США та можливості розвитку бавовництва на Закавказзі та Закаспійського краю. Ознайомився зі станом сільського господарства Південного степу і Приволзького регіону. У 1889 р. зарахований до штату департаменту землеробства міністерства державних маєтностей Російської імперії. Готувався до викладацької роботи, зокрема перебував за кордоном у Національному агрономічному інституті (Франція), Мюнхенському політехнічному інституті (Німеччина) та ін. [2, с. 60–62].

Працював під керівництвом визнаного теоретика світової агрономії І.О. Стебута (1833–1923). За дорученням департаменту землеробства досліджував умови хлібної торгівлі за кордоном, брав участь в організації Всесвітньої виставки в Чикаго (США). У період з 1895 р. до 1897 р. завідував Сочинською сільськогосподарською та садовою дослідною станцією [4, с. 34–42].

Характеризуючи передові селекційні господарства, варто згадати контрольно-насіновеу станцію в Києві та лабораторію землеробського синдикату, якими керував вчений до 1899 р. Після захисту магістерської дисертації «Этюды о гумусе» йому присвоєно звання екстраординарного, а згодом – ординарного професора кафедри землеробства Київського політехнічного інституту, де він працював до 1915 р. Одночасно науковець був

зарахований до штату міністерства фінансів Російської імперії. Також був обраний членом Всеросійського академічного союзу (1905 р.) та позаштатним професором Київських вищих приватних курсів (1906–1908 рр.) [12, с. 24].

З 1908 р. займав посаду декана сільськогосподарського відділення Київського політехнічного інституту. Був Членом Наукового товариства економістів у Києві, членом редколегії журналу борошномельних виробників «Русский мельник» (із 1908 р.), співзасновник Київського агрономічного товариства (із 1909 р.), член Ґрунтової комісії Московського товариства сільського господарства, завідувач музею товарознавства Київського комерційного інституту (до 1917 року) [1, с. 180].

З 1912 р. по 1927 р. – завідувач лабораторії сільського товарознавства, декан економічного факультету, член піклувальної ради, ректор Київського державного комерційного інституту (1917 р.). Одночасно упродовж 1920–1927 рр. – професор Київського інституту народного господарства. Обирався членом сільськогосподарської секції Київського губернського держплану. Ініціював створення крайового сільськогосподарського і промислового музею у Києві. З 1919 р. – член Постійної комісії ВУАН [1, с. 3].

На запрошення генерала М.І. Каралькова у 1894–1895 рр. впорядкував структуру державного майна Туркестанського краю, згодом завідував Сочинською сільськогосподарською та садовою дослідною станцією. Коли сподівання повернутися до рідної Петровської Академії залишилися марними, П.Р. Сльозкін прийняв пропозицію Департаменту землеробства очолити новостворену Київську контрольну-насіenneву станцію та лабораторію при ній. За перший рік своєї роботи на станції проаналізовано понад 1 тис. зразків насіння, а також ґрунту та удобрювальних матеріалів. Її керівник швидко довів необхідність цієї важливої ланки для успішного на рівні світових стандартів галузевого сільськогосподарського виробництва. І основне, що вченому вдалося довести рентабельність у діяльності при відповідальному державницькому відношенні до справи. Не випадково через півроку перший ректор Київського політехнічного інституту професор В.П. Кирпичов після

узгодження з різними інстанціями запропонував П.Р. Сльозкіну посаду екстраординарного професора кафедри хліборобства сільськогосподарського відділення КПІ.

Професор П.Р. Сльозкін – перший завідувач кафедри часткового землеробства сільськогосподарського відділення Київського комерційного інституту, яку очолював упродовж 20 років. Його наукова діяльність була присвячена дослідженню таких важливих проблем у рослинництві як методи підвищення родючості ґрунтів, застосування раціональних систем удобрення сільськогосподарських культур і удосконалення технологій їх вирощування. Справжнім відкриттям П.Р. Сльозкіна на ниві світової агрономії став особливий спосіб, застосований при дослідженні живлення у рослин: «метод ізоляції». А ще були фундаментальні підручники для освітнього процесу, чисельні монографії, а також статті у провідних фахових виданнях. За 4-х томну монографію, що описує маєтки Балашова, а також регіони, в яких вони функціонували у природничому, економічному та географічному відношенні, вчений отримав велику золоту медаль. Він є автором «Сільськогосподарського календаря», який видавався упродовж 1912–1914 рр. і користувався широкою популярністю у Російській імперії [7, с. 9–11].

В сучасних умовах становлення аграрного сектору України важливими є тези П.Р. Сльозкіна щодо необхідності досліджень різних ґрунтово-кліматичних умов країни. Ці дані професор отримав на підставі детального дослідження умов та специфіки організації сільського господарства і його окремих галузей – землеробства, рослинництва, насінництва, тваринництва, організації, економіки у різних регіонах і країнах світу Низка праць ученого щодо тарифної політики на сільськогосподарську продукцію, її експорту та імпорту, спеціалізації аграрного виробництва заклала теоретико-методологічні та практичні основи становлення аграрно-економічної науки в Україні. Ці праці не втратили своєї актуальності і в умовах українського сьогодення.

Суттєвим внеском у розвиток вітчизняної аграрної науки є дослідження вченого, в яких наголошується про необхідність встановлення не лише

зовнішніх чинників (чергування культур, обробіток ґрунту, удобрення тощо), але й росту і розвитку безпосередньо рослини. Завдячуючи вченому вже після 1910 р. з'явилися селекційні поля і станції, на яких досліджували культурні рослини. Монографія П.Р. Сльозкіна «Сахарная свекла и ее культура» (1908) для свого часу була визнана кращою у країні науковою працею про цю важливу для сільського господарства України культуру [11, с. 167].

Науковець цілком вважається засновником контрольно-насіenneвої справи в Україні. Саме 1 березня 1897 р. його було призначено завідувачем Контрольно-насіenneвої станції і сільськогосподарської лабораторії Київського Землеробського Синдикату [12, с. 21].

Жодне важливе рішення й обговорення науково-освітнього забезпечення галузевого виробництва наприкінці ХІХ – у першій чверті ХХ ст. не проходило без участі П.Р. Сльозкіна. Старообрядець за віросповіданням та вихованням, монархіст за переконанням, він важко зустрів зміни у соціально-політичному устрої країни після 1917 р. Однак, вже на початку 1920-х років активно підключився до будівництва нової держави. Він викладав, консультував у Цукротресті та Коопсоюзі, працював у комісіях Української академії наук [12, с. 21].

Професор П.Р. Сльозкін був видатним дослідником, який вільно володів чотирма іноземними мовами, а ще чудово музикував та писав вірші. Росіянин за походженням, П.Р. Сльозкін віддав тридцять останніх років свого життя українській аграрній науці. Широко відома у світовому середовищі Тімірязєвська академія (нині – Московська сільськогосподарська академія ім. К.А. Тімірязєва) називає вченого четвертим найбільш видатним своїм випускником після В.Р. Вільямса, П.С. Коссовича та Д.М. Прянішнікова. Здобутий на міжнародному рівні практичний досвід П.Р. Сльозкін втілював у викладацькій діяльності. На сільськогосподарському відділенні Київського політехнічного інституту – структурній фундації сучасного Національного аграрного університету він був професором, завідувачем кафедри, деканом і виконував обов'язки ректора [6, с. 7].

Студенти і колеги відмічали високу практичну спрямованість лекцій професора, він завжди наголошував на важливості зв'язку навчання з практичною діяльністю. Характерною рисою вченого і педагога були не лише високий професіоналізм і прагнення закласти фундамент наукових знань про сільське господарство, а й всебічна гуманітарна підготовка, широта кругозору інтересів. Знання кількох мов, обізнаність з музикою, літературою, театром, живописом – основа всебічно розвиненої особистості, взірця і прикладу для наслідування студентів. Читання лекцій П.Р. Сльозкін вважав справою честі кожного дослідника і педагога найвищого рівня. Лекції Петра Родіоновича відзначалися глибиною, логічністю, дохідливістю, емоційним характером та багатством мови [12, с. 24].

Для дослідження викладацького і науково-методичного досвіду П.Р. Сльозкіна важливе значення мають його праці з методології аграрно-економічної освіти: «Агроном-практикант в господарстві», «По старому вопросу (о расширении кафедр агрономии при университетах)», «Справочник для студентов сельскохозяйственного отделения Киевского политехнического института», «Сельскохозяйственное товароведение», «Товароведение продуктов сельского хозяйства», «Курс описательного товароведения», «Агроном-практикант в совхозе» та ін.

Наукова спадщина П.Р. Сльозкіна налічує 75 монографічних видань і статей, серед них – 3-томна серія «Зернові злаки, їхнє життя та способи вирощування» (1904 р.), «Цукровий буряк та його культура» (1908 р.), «Польові рослини різних родин, їхні особливості та способи вирощування» (1910 р.). Теоретичні розробки П.Р. Сльозкіна довели необхідність з метою підвищення продуктивності агрофітоценозів впливати не тільки на ґрунт, а й на саму рослину. Дослідження вченого сприяли заснуванню в країні мережі селекційних установ. Вагомі успіхи в діяльності першої в Європі такої станції дали підстави для проведення у Харкові в 1911 р. I-го Всеросійського з'їзду з селекції, насінництва та розповсюдження селекційного матеріалу. Згодом

академік М.І. Вавилов назвав цей з'їзд основою становлення в країні не лише різних напрямів аграрної науки, а й генетики [5, с. 7; 8, с. 47; 12, с. 21].

Аналіз наукових праць П.Р. Сльозкіна дозволяє класифікувати їх за групами відповідно до галузі дослідження (рослинництво, ґрунтознавство, організація сільськогосподарської науки, методологія науки, агрономія, методологія аграрної та економічної освіти, історія сільського господарства і сільськогосподарської науки) (табл. 1.).

Таблиця 1

**Класифікація праць професора П.Р. Сльозкіна
за напрямами досліджень**

№ п/п	Напря́м дослідження	Назва праці
1	Рослинництво	«Зерновые злаки, их жизнь и приемы возделывания»; «Сахарная свекла и ее культура»; «Полевые растения разных семейств, их особенности и приёмы культуры»; «Зерновые злаки».
2	Ґрунтознавство	«Этюды о гумусе»; «О преобладающем процессе почвообразования».
3	Організація сільськогосподарської науки	«Какие опытные станции нужны?»; «Об организации хозяйства»; «Заметки о хранении зерна и зернохранилищах».
4	Методологія науки	«К вопросу о влиянии среды на развитие корневой системы»; «Как производить селекцию зерновых растений»; «По поводу полемики о полевом опыте»;

		«К вопросу расхода воды сахарной свеклой»; «Пропадающая треть: к вопросу о рациональном использовании атмосферных осадков».
5	Агрономія	«О хозяйственном значении специальных культур»; «Агрономические афоризмы из провинции»; «Чего мы не знаем о сахарной свекле»; «Сельскохозяйственный календарь»; «Спутник свекловода»; «Справочная книга агронома»; «Современные вопросы научного земледелия».
6	Методологія аграрно-економічної освіти	«Агроном-практикант в хозяйстве»; «По старому вопросу (о расширении кафедр агрономии при университетах)»; «Справочник для студентов сельскохозяйственного отделения Киевского политехнического института»; «Сельскохозяйственное товароведение»; «Товароведение продуктов сельского хозяйства»; «Курс описательного товароведения»; «Агроном-практикант в совхозе».
7	Історія сільського господарства і сільськогосподарської науки	«Культура хлопчака в Соединённых Штатах»; «Памяти профессора П.С. Коссовича»; «Прошлое и будущее селянского свеклосеяния».

Професор Сльозкін Петро Родіонович нагороджений орденами в. Анни 3-го (1902 р.) і 2-го ст. (1907 р.), св. рівноапостольного кн. Володимира 4-го

(1914 р.) і 3-го ст. (1915 р.) та Великою золотою медаллю Всеросійської сільськогосподарської виставки в Києві (1913 р.). [2, с. 60–62].

Вчений значну роль приділяв суспільній діяльності: він ініціював заснування Музею товарознавства при Київському комерційному інституті та створення низки спеціалізованих кабінетів і лабораторій, що сприяло унаочненню навчального процесу та допомагало в наукових студіях співробітників інституту [12, с. 22].

Необхідно відмітити важливу роль професора П.Р. Сльозкіна в організації на початку ХХ ст. системи науково-освітнього забезпечення розвитку сільського господарства, як провідного сектору економіки України. Науковець був унікальною особистістю європейського типу, енциклопедистом, генератором нових ідей. Вчений втілював наукові результати у практику професійної діяльності [1, с. 180].

На основі комплексного аналізу наукового доробку П.Р. Сльозкіна визначено основні напрями його досліджень, які стосуються вирішення проблем сільського господарства, кооперації, суспільної агрономії, біографістики, сільськогосподарської оренди, аграрної економіки та. Встановлено, що дослідження П. Р. Сльозкіна є важливим складником науково-обґрунтованого реформування сучасного аграрного сектору незалежної України як сільськогосподарської держави. Перспективи подальших досліджень вбачаємо в аналізі та узагальненні архівних матеріалів щодо викладацької діяльності вченого та їх належної інтерпретації в сучасних умовах підготовки аграрних фахівців.

Список використаних джерел та літератури

1. Вергунов В. А. Професор Сльозкін Петро Родіонович (1862–1927). Київ : Аграрна наука, 2007. 180 с.
2. Вознюк С., Філіпович Є. Коли оживає пам'ять – спалахує світло істини. *Вісник НАН України*. 2008. № 2. С. 60–62. Рец. на кн. : Вергунов В.А. Професор Сльозкін Петро Родіонович (1862–1927). Київ : Аграрна наука, 2007. 180 с.
3. Носко Б. С. Сторінки історії агрономічних досліджень в Україні. Харків : Щедра садиба плюс. 2015. С. 34–42.

4. Сиченко І. А. Професор В. Г. Бажаєв : інтелектуальна спадщина фундатора вітчизняної аграрно-економічної науки та освіти (кінець ХІХ – початок ХХ століття) : автореф. дис. ... канд. іст. наук : 07.00.07 / ДВНЗ «Перяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди». Переяслав-Хмельницький, 2017. 28 с.
5. Слєзкин П. Р. По старому вопросу : (О расширении каф. агрономии при ун-тах). Киев : т-во «Печатня С. П. Яковлева», 1910. 8 с.
6. Слєзкин П. Р. Сельскохозяйственное образование в германских университетах. *Сельское хозяйство и лесоводство*. Киев : т-во «Печатня С. П. Яковлева», 1892. № 1. С. 11–16.
7. Слєзкин П. Р. Сельскохозяйственный календарь профессора П. Р. Слезкина. 1912 : карманный записной. Киев : тип. С. В. Кульженко, 1911. Т. 1. 126 с.
8. Слєзкин П. Р. Христианство и цивилизация : реферат. Санкт-Петербург : СПб. христиан. студ. кружок, 1913. 47 с.
9. Слєзкин П. Р. Христианский студенческий союз на русской почве. Санкт-Петербург : Новая типо-лит. А. М. Лассман, 1913. С. 8.
10. Слєзкин П. Р. Сахарная свекла и её культура. *Хозяйство*. 1908. № 1. С. 167.
11. Слезкин П. Р. Курс частного земледелия, читанный студентам ІV курса Сельскохозяйственного отделения Киевского политехнического института... в 1903–04 акад. году профессором П. Р. Слезкиным. Киев : тип. П. Барского, 1904. 258 с.
12. Слезкин П. Р. Об организации хозяйства. Санкт-Петербург : тип. И. Гольдберга, 1902. С. 18.

References

1. Verhunov, V. A. (2007). *Professor Slyozkin Petro Rodionovich* [Professor Slyozkin Petro Rodionovich] (1862–1927). Kyiv : Agricultural science, 180. [in Ukrainian].
2. Voznyuk, S. and Filippovich, E. (2008). *Koly ozhyvaie pamiat – spalakhuie svitlo istyny* [When memory comes to life, the light of truth comes on]. *Visnyk NAN Ukrainy* [Bulletin of the National Academy of Sciences of Ukraine]. 2. 60–62. *Rets. na kn. : Verhunov V. A. Profesora Slozkin Petro Rodionovych (1862–1927)*. Kyiv : *Ahrarna nauka*, 2007. 180 [Review of the book Vergunov V. A. Professor Slezkin Peter Rodionovich (1862–1927). Kyiv : Agrarian Science, 2007. 180]. [in Ukrainian].
3. Nosko, B. S. (2015). *Agronomic investigations history pades in Ukraine* [Agronomic investigations history pades in Ukraine]. Kharkiv : Manor house plus full of hospitality. 34–42. [in Ukrainian].
4. Sichenko, I. A. (2017). *Profesor V. H. Bazhaiev : intelektualna spadshchyna fundatora vitchyznianoї ahrarno-ekonomichnoi nauky ta osvity (kinets XIX – pochatok XX stolittia) : avtoref. dys.... kand. ist. nauk : 07.00.07 / DVNZ «Periaslav-Khmelnytskyi derzhavnyi pedahohichnyi universytet imeni Hryhoriia Skovorody*». [The intellectual heritage of the founder of the national agrarian-economic science

and education (the XIXth century end the XXth century beginning)] author's abstract dis ... Candidate is Sciences : 07.00.07 / State Pedagogical Institute «Peryaslav-Khmelnitsky State Pedagogical University named after Gregory Skovoroda»]. Pereyaslav-Khmelnitsky, 28. [in Ukrainian].

5. Slyozkin, P. R. (1910). *Po staromu voprosu : (O rasshirenii kaf. agronomii pri un-tah)*. [For the old question : (On the expansion of the Department of Agronomy at the University)]. Kiev : t-vo «Pечатnja S. P. Yakovlev», 8. [in Russian].

6. Slyozkin, P. R. (1892). *Sel'skohozejstvennoe obrazovanie v germanskih universitetah. Sel'skoe hozjajstvo i lesovodstvo* [Agricultural education in German universities]. [Agriculture and forestry]. Kiev : t-vo «Pечатnja S. P. Yakovlev», 1. 11–16. [in Russian].

7. Slyozkin, P. R. (1911). *Sel'skohozejstvennyj kalendar' professora P. R. Slezkina. 1912 : karmannyj zapisnoj* [The agricultural calendar of Professor P. R. Slezkina. 1912 : pocket notebook]. Kiev : tip. S. V. Kul'zhenko. 1. 126. [in Russian].

8. Slyozkin, P. R. (1913). *Hristianstvo i civilizacija : referat* [Hristianstvo i tsivilizatsiya : referat]. Sankt-Peterburg : SPb. hristian. stud. kruzhek. 47. [in Russian].

9. Slyozkin, P. R. (1913). *Hristianskij studencheskij sojuz na russkoj pochve*. [Christian Student Union on Russian soil]. St. Petersburg : New type-lit. A. M. Lassman, 8. [in Russian].

10. Slyozkin, P. R. (1908). *Saharnaja svekla i ejo kul'tura* [Sugar beet and its culture]. *Hozjajstvo* [Economy]. 1. 167. [in Russian].

11. Slyozkin, P. R. (1904). *Kurs chastnogo zemledelija, chitannyj studentam IV kursa Sel'skohozejstvennogo otdelenija Kievskogo politehnicheskogo instituta... v 1903–04 akad. godu professorom P. R. Slezkinym* [The course of private agriculture, read to the fourth-year students of the Agricultural Department of the Kiev Polytechnic Institute] in 1903–04 acad. year Professor P. R. Slezkin. Kiev : type P. Barsky. 258. [in Russian]

12. Slyozkin, P. R. (1902). *About the organization of the economy* [About the organization of the economy]. St. Petersburg : type. I. Goldberg, 18. [in Russian].

Рецензент:

Коваленко Н.П., д.і.н., с.н.с.

Надійшла до редакції 10.12.2018 р.